

Gaziantep Geleneksel Mimari Dokusunun Sosyo-Kültürel Bağlamda Mekân Dizimsel Analizi

Space Syntax Analysis of Traditional Arcitectural Pattern of Gaziantep in a Socio-Cultural Context

Esra GÜRBÜZ YILDIRIM*
Gülen ÇAĞDAŞ**

Öz

Bu çalışmanın ana kurgusu organik bir şekilde oluşan Gaziantep geleneksel kent dokusunun oluşum sürecini, sosyal ve mimari dinamiklerin birlikte ele alınabildiği sayısal bir analiz yöntemi ile değerlendirmek ve yorumlamaktır. Geleneksel kent dokusunun oluşumunda toplumsal faktörlerin etkisinin -sözel bir analiz ile ortaya koyulamayan özelliklerin- sayısal bir analiz yöntemi ile analiz edilerek yorumlanması hedeflenmiştir. Bu yönde bir çalışma yapılmasının ana motivasyonu ise geleneksel kent dokusunu toplumsal dinamikler bağlamında anlamının ve yorumlamanın yeni tasarımlara ipucu verebilmesi ve altlık olabilmesi anlamında değerli olmasıdır. Hızlı bir dönüşüm ve değişim süreci içinde olan kentlerde, mimari belleğinin ve kent belleğinin sürdürülebilmesi, anlaşılması, yorumlanması ve bu bilgilerin yeni tasarımlarda kullanılabilmesi için çeşitli analizlere ve bilgilere ihtiyaç vardır. Bu bağlamda çalışma kapsamında sayısal bir analiz yöntemi olan mekân dizimi kullanılarak, Gaziantep'in geleneksel kent dokusu, dokunun oluşum mekânizması ve sosyal ilişkiler ağının anlaşılması, kentsel oluşum sürecine dair bilgi edinilmesi ve sosyo-kültürel farklılıkların kentsel dokuya yansımalarının okunması amaçlanmıştır. Elde edilen bu bilgilerin geleneksel kent dokusu içinde yapılacak olan yeni kentsel tasarımlara yol gösterici nitelikte kullanılabileceği ve araştırma yönteminin benzer karakteristikteki kentler için de yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, mekân dizimi, geleneksel mimari, sosyo-kültür

Abstract

The main purpose of this paper is to understand and search the formation process of old historical pattern of Gaziantep, which was formed organically, in context of cultural and architectural dynamics. Understanding and interpreting traditional city pattern is very essential in order to use them as a guideline for new urban designs. Especially for cities, which are in a rapid transformation and change process, these kinds of analyses are needed to sustain and interpret their urban memory. In this context by using space syntax method it was aimed to understand Gaziantep's traditional urban texture's formation process, its relations with social networks and how socio-cultural differences reflect on urban pattern. For this aim by space syntax analysis some numeric values have been achieved and they were interpreted in the sense of culture, society and urban texture. At the end of this research it was aimed to have architectural and urban knowledge about Gaziantep and using these knowledge in order to guide new architectural and urban designs in traditional urban texture. It's thought that this logic of research and knowledge can be used for cities, which have similar characteristics.

Keywords: Gaziantep, Space syntax, traditional architecture, socio-culture

Giriş

Kendinden gelişim gösteren her kent kendi kültürel, sosyal ve ekonomik koşulları doğrultusunda şekil alırken günümüz kentleri neden birbirine benzemektedir sorusu mimarlık ve kentsel tasarım bağlamında pek çok araştırmaya konu olmuştur. Kentler değişen yaşam koşulları, toplumun ihtiyaçları ve artan nüfus sebebiyle organik bir oluşumdan çıkmış, planlı ve modern kentleşme sürecine girmiştir. Ancak bu süreç pek çok kentte kimliksiz, geçmişi ile bağ kuramayan bir şehirleşmeye sebep olmuştur. Bu sebeple bir kentin mimari belleğinin yaşatılabilmesi ve anlaşılabilmesi için geleneksel dokuya dair yapılan araştırmalar büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın ana kurgusu organik bir oluşum sergileyen kentsel bir dokunun, toplumsal dinamikler bağlamında nasıl oluştuğunu ve oluşum sürecinin nasıl geliştiğini anlamak üzerine kurgulanmıştır. Çalışmada sosyo-kültürün, organik bir dokunun oluşumunda

* Öğr. Gör. Gaziantep Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, esragurbuz@gantep.edu.tr.

** Prof.Dr. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, glcagdas@gmail.com.

nasıl etkili olduğunun anlaşılması hedeflenmiş; bu hedefe uygun bir kent dokusu ve analizler için sayısal bir yöntem belirlenmiştir. Örneklem alan olarak baskın bir ticaret dokusu ve geleneksel bir konut mimarisine sahip olan Gaziantep kenti, toplum ve kent ilişkisine dair sayısal bir analiz yöntemi ile ne tür verilerin elde edilebileceği sorusundan yola çıkılarak analiz yöntemi olarak da mekân dizimi yöntemi seçilmiştir.

Çalışmaya konu olan, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Gaziantep yüzyıllardır pek çok farklı kültürü ve etnik grubu içinde barındıran, geleneksel bir mimari dokuya sahip olan bir kenttir. Konumu, İpekyolu ve Halep ile olan bağlantısı, ticaret duraklarından biri olması geçmişte kentin önemli bir merkez olmasını sağlamıştır. Mimari dokunun ve ticaret hayatının birbirini besleyerek geliştiği şehirde kültürel, sosyal ve ticari hayatın getirisi olarak farklı morfolojik yapılaşmalar oluşmuştur. Özellikle İslamiyet'in hakim olduğu, mahremiyet kavramının ön planda olduğu kentlerde olduğu gibi Gaziantep'te de toplumsal hayatın bir getirisi olan bu farklılaşmayı, kentin konut ve kamusal dokusunu karşılaştırarak okumak, mimarlık ve sosyo-kültür etkileşimini anlamak mümkündür.

Organik dokuya sahip, kendinden oluşmuş kentlerde fiziksel doku biçimlenmesi o dokuda yaşayanların katılımıyla gerçekleşir, sosyal ve kültürel hayat mimari biçimlenmeye yansiyarak mekânsallaşır. Kentin kültürel verileri, mekân kültürünü yansıtırken; iklim, bölgede bulunan yerel malzemeler, ekonomik ve doğal koşullar da fiziksel farklılaşmaları yaratmaktadır. Oluşum süreçlerinin ve faktörlerinin farklı olması kendinden oluşan her kentin birbirinden farklı olmasını, kendine özgü bir mimari dokusu ve kimliği olmasını sağlamıştır. Çalışmada organik bir oluşuma sahip olan bir kentin fiziksel oluşumunun ve sokak kurgusunun, toplumsal ve kültürel dinamikler ile nasıl şekillendiğinin anlaşılması hedeflenmiştir. Bu amaçla Gaziantep geleneksel doku özelliklerini yansıtan, iki farklı etnik gruba ait mahallenin ve geleneksel kent bütünü'nün karşılaştırmalı bir şekilde analizleri yapılmıştır. Bu sayede hem kentsel dokunun hem de konut dokusunun nasıl şekil aldığı, hem de farklı etnik grupların kendi konut dokularını nasıl oluşturdukları analiz edilmiştir. Analizler için geleneksel konut dokusunun en iyi örneklerinden olan, Müslümanların yaşadığı Şekeroğlu Mahallesi ve Ermeniler'in yaşadığı Bey Mahallesi seçilmiş ve bu mahallelerin mekân dizimi analizleri uygulanmıştır. İki farklı etnik grubunun yaşadığı mahallelerin seçilmesindeki ana hedef ise aynı kentte yaşayan farklı grupların kendi sosyo-kültürlerini mekâna nasıl yansıttıklarını ve benzerlikler olup olmadığını anlamaktır.

Çalışmanın bir diğer amacı ise sayısal bir analiz yöntemi kullanarak kente dair ne tür veriler elde edilebileceğini anlamaktır. Bu sebeple sayısal mekân analiz yöntemlerinden biri olan, kent ve toplum arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedefleyen ve kentin toplumsal dinamiklere bağlı olarak yorumlanmasına imkân sağlayan mekân dizimi analizleri kullanılmıştır. Sentaktik analizler sonucu kültürel farklılıkların kentsel dokunun ve mahallelerin oluşumunda ve gelişiminde nasıl etkili olduğuna, kültür ve mekân ilişkisinin mimari ve kentsel bağlamda nasıl sonuçlandığına dair bilgilere ulaşılması hedeflenmiştir. Bu sayısal yöntemi ile benzer mimari karaktere ve sokak kurgusuna (kısa ve kırıklı akslar gibi) sahip olan her iki mahallenin diğer analizler ile ortaya koyulmamış benzerliklerinin ve farklılıklarının anlaşılması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında, kent toplum ve mekân ilişkisine, geleneksel kentlerin fiziksel oluşumlarına, mekân dizimi analiz yönteminin kavramsal alt yapısına değinilmiş, ardından mekân dizimi analizleri ve sonuçlarına yer verilmiş ve analiz sonuçları yorumlanarak çalışma sonlandırılmıştır.

Kent, Mekân ve Toplum

Kent, kültür ve toplum ilişkisi yıllardır pek çok bilimsel araştırmaya konu olmuş, bu kavramların birbirlerini nasıl besledikleri ve oluşturdukları konusunda farklı teoriler

üretimiştir. Bu araştırmada mekânın toplumsal olarak nasıl üretildiği ve kültürün mekâna, kentin sokak kurgusuna nasıl yansıdığı sorularından yola çıkıldığı için çalışmanın bu bölümünde toplum, mekân ve kent ilişkisine değinilmiştir.

Mekân kavramı mimarlık, kentsel tasarım, coğrafya ve sosyoloji gibi farklı pek çok alanda tartışılan bir kavramdır. Mekânın, yer, coğrafya, tarihsellik, zaman, mülkiyet, iktidar ve toplum ile ilişkisi konuya dair araştırma başlıklarından sadece bir kaçıdır. Mekânın, ilişkiler ağı olarak ele alınması ile sosyal ve mekânsal ilişkilerin birlikteliği ve önemi ortaya çıkmıştır. Sosyal ve mekânsal ilişkiler konusu pek çok teorisyen tarafından çalışılmıştır; Gregory ve Urry (1985) her iki başlığın birbiri ile ilişkisini ve birlikte ele alınması gerekliliğini aksi takdirde resmin tamamının görülemeyeceğini vurgulamıştır. Ancak sosyal ilişkileri de sadece mekânsal ilişkilere indirgemek de doğru bir yaklaşım değildir. Mekân ve toplum ilişkisi Henri Lefebvre, David Harvey, Edward Soja gibi pek çok kent kuramcısı tarafından ele alınmıştır. Mekân toplumsal olarak nasıl üretilir (Social Space) sorusunu ele alan, Marksist bir bakış açısına sahip olan Lefebvre (1991) mekânı geometrik bir şeyin veya boş bir alanın ötesinde bir kavram olarak yorumlamaktadır. Düşünür, mekân ve toplum kavramlarının ikili ilişkisini ele almış ve mekânın toplumsal bir üretim olduğunu aynı zamanda sosyal değerler ve algılardan oluşan karmaşık bir sosyal yapı olduğunu vurgulamıştır. Lefebvre'e (1991) göre mekân, sabit ve değişmeyen bir kavram değildir, aksine topluma bağlı olarak sürekli dönüşen, değişen, yaşıyan hem de toplumu değiştiren bir kavramdır. Bununla birlikte mekânı fiziksel, zihinsel ve toplumsal üretim olarak sınıflandırmak yerine bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunur. Lefebvre'in mekânsal üretim olarak tanımladığı şey mekânı sadece fiziksel olarak üretmekten öte bir kenti, toplumsal mekânı ve onun bilgisini ve kültürünü üretmektir. Her toplumun kendi mekânını ürettiğini ve kendi üretim tarzı, kültürü olduğunu vurgulamıştır. Antik şehirleri örnek göstererek, bu şehirlerin sadece geçmişe ait yapı ve insan yığıını olarak görülmemesi gerektiğini mekânın sosyal üretim mantığının anlaşılması gerektiğini belirtmiştir (Lefebvre, 1991). Rapoport, 1969 yılında yayımlanan House, Form and Culture adlı kitabında kültür, insan davranışı ve mekân etkileşimini mekân biçimleri üzerinden ele almıştır. Benzer şekilde ve Altman da kültür ve mekân konusu üzerine çalışmalar yapmıştır. Altman (1976) mekân ve insan davranışı etkileşimini mimarlık bağlamında ele almıştır. Mekân hem fiziksel hem de toplumsal olarak kullanıcısı tarafından üretilir ve anlamlandırılır. Toplumsal kültürü yansıtan mekân sadece fiziksel olarak değil sosyal olarak da inşa edilir dolayısıyla toplumdan ve kullanıcısından bağımsız olarak mekânı değerlendirmek yeterli değildir.

Toplum, bir mekânda sadece bulunmaktan ötesini yapar; mekânı oluşturur. Bunu iki şekilde yapar; birincil olarak insanları organize eder ve birbirleri ile ilişki kurabilecekleri şekilde mekâna yerleştirir, ikinci olarak da mekânı fiziksel olarak yapılar, sınırlar ve yollar vb. ile oluşturur. Her iki şekilde de toplum kendi kültürünü yansıtan belirli bir mekânsal düzen oluşturur (Hillier ve Hanson, 1984). Toplum ve mekân arasındaki ilişkiyi sadece kültür ve yaşam tarzı ile ilgili olması koşuluna indirgemek doğru olmayacaktır. Toplumların yaşadığı büyük sosyal değişimler de mekânsal değişime ve farklılaşmaya sebep olabilir. Örneğin tarım devrimi toplumların sabit bir yaşama geçmesini, sanayi devrimi hem mekânsal hem de sosyal ihtiyaçların ve özelliklerin değişmesine dolayısıyla mekânsal düzeninin de değişmesine sebep olmuşlardır. Türkiye özelinde düşünürsek de Cumhuriyet'in kurulması ve modernleşme süreci toplumu ve toplum kültürünü yönlendiren büyük değişimlerdir. Farklı koşullar altında oluşan kentleri ve mekânları anlamak ve analiz edebilmek için mekânsal düzen özelliklerini ifade eden; bir mekândaki insanların organizasyonu ve o mekânın fiziksel organizasyonu, toplumun bunu nasıl oluşturduğu gibi başlıklar önem teşkil etmektedir. Bir mekânı, bir kenti anlamak ve doğru bir şekilde yorumlayabilmek için toplumsal ve mekânsal özelliklerin farkında olmak gerekmektedir.

Hillier ve Hanson'ın (1984) belirttiği üzere mekânsal oluşumlar toplumların görsel birer yansımasıdır. Bir kentin mekânsal oluşumundaki en büyük etken toplumsal kültürdür. Dolayısıyla toplumların kültürel karakteristiklerini ve farklılıklarını kentsel ve mimari dokuda, yapılı çevrede okumak mümkündür. Örneğin bir kentin konut dokusunun içe kapalı veya dışa açık olması, kamusal alan kullanımı, sokak dokusunun biçimlenişi, çıkmaz sokakların olması veya olmaması toplumsal hayatı, toplumun sosyal alışkanlıklarını yansıtan bazı özelliklerdendir. İslam kentlerini örnek olarak incelediğimizde geleneksel dokuda din ve mahremiyet kavramlarının ve iklimsel özelliklerin tekil olarak yapılara ve daha büyük ölçekte kentsel organizasyona yansıdığını görmek mümkündür.

Bir toplumun sosyal yapısı ve kültürü mekânlar aracılığı ile devam ettirilmekte ve gelecek nesillere aktarılabilen, sosyo-kültür yapılar ve kent yardımı ile mekânsallaşarak devam ettirilebilmektedir. Bir mekân kullanıcısı ve kullanıcısının ona yüklediği anlama bağlı olarak farklı kimlikler kazanmakta ve şekiller almaktadır. Bu sebeple bir kentin mekânsal oluşumu değerlendirilirken toplumsal ve kültürel değerler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tür bir yaklaşım daha bütüncül bir bakış açısı ile kentin ele alınabilmesine olanak sağlamaktadır.

Geleneksel Kentlerin Fiziksel Oluşumu

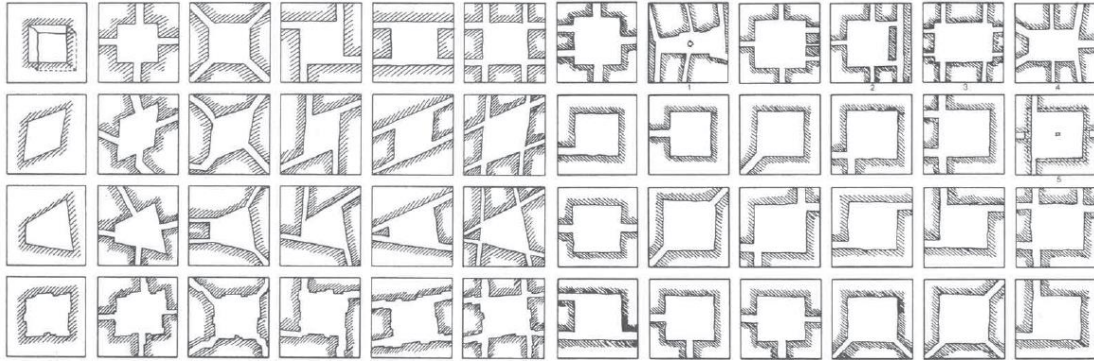
Kent bütünü pek çok farklı mekânsal ve fiziksel bileşenin bir araya gelmesi ile oluşur. Dolayısıyla bir kenti sadece yapıları, bu yapıların fiziksel özellikleri ve estetik değerleri ile değil boşlukları, sokakları, meydanları ve tüm bu elemanların bir araya geliş şekli göz önünde bulundurarak, bir bütün olarak ele almak gerekmektedir. Bu araştırma kapsamında Gaziantep geleneksel dokusunun ve mahallelerinin mekân dizimi analizleri, kentin sokak kurgusu ve boşluklarını ifade eden haritalar ile gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple kent, sokak ve mahalle kavramlarının İslam ve Anadolu şehirlerinde nasıl oluştuğu, neyi ifade ettiği, nasıl anlamlandırıldıklarının anlaşılması önem arz etmektedir.

Sokaklar, farklı fonksiyonlara ait yapılarla dolan kent boşluklarını birbirine bağlar. Ancak bu kentsel elemanlar kültürel ve toplumsal kullanımlara bağlı olarak pek çok farklı şekilde (Şekil 1) bir araya gelmekte ve farklı fiziksel oluşumlar sunmaktadır. Hillier (2005) kentlerin genel olarak uzun sokaklar; bu uzun sokakları bağlayan ve sayıca da daha fazla olan kısa sokaklardan meydana geldiğini belirtmiştir. Aynı zamanda bu söylemine bağlı olarak kentleri oluşturan temel elemanların kavramsal olarak aynı olmasına rağmen her kenti birbirinden farklı kılan nedir sorusunu da gündeme getirmiştir.

Şekil 1: Geometrik olarak farklı şehirlerin aksel haritaları (saat yönünde) Atlanta: ABD, Hague: Hollanda, Manchester: İngiltere, Şiraz: İran (Hillier, 2005).

Krier (1979) kentlerin morfolojik yapısını sokaklar ve meydanlar üzerinden ele alarak analizlerini yapmış ve yorumlamıştır. Sokak dokusunun ve meydanların fiziksel olarak nasıl farklılaştığını meydan, sokak ve yapıların bir araya gelişi üzerinden incelemiştir (Şekil 2). Özellikle kentsel ve mimari tasarım öğrencilerinin geleneksel dokuları anlayabilmelerinin ve esinlenebilmelerinin gelecekte sağlıklı tasarımlar yapmaları için gerekli ve önemli olduğunu savunmuştur.

Şekil 2: Krier'in meydan- sokak ilişkisini ifade eden grafikleri. (Krier, 1979)

Krier (1979) sokakları konutların bir araya gelişi ile oluşan yayılmanın bir sonuç ürünü olarak tanımlamış, sokakların bir kentin ulaşım ağı olduğunu ve hem kamusal hem de kişisel mekânlara ulaşım sağlaması açısından önemini vurgulamıştır. Sokaklar, insanın sirkülasyonunu sağladığı gibi toplumsal iletişime ve karşılaşmalara da olanak sağlar. Sokakların fiziksel yapısı, konutlara sokaktan direkt ulaşılması veya ulaşılabilmesi veya garajların sokaklara açılması, sokaklar ve konutların arasında yeşil bir dokunun olması gibi özellikler sokağı ve sokağa yüklenen anlamı değiştirmektedir.

İslam ve Anadolu şehirlerinde belediye kurumları olmadığı için genellikle şehirlerin yol şebekesi toplum tarafından, ortak sosyal ve kültürel anlayışa göre belirlenmiştir. Yerasimos (1992) İslamiyet'in hakim olduğu şehirlerde sokakları; 'Belirli yapılar ve ticaret merkezlerini bağlayan, ulaşımı sağlayan ana akslar, merkezi ve mahalleleri bağlayan ikincil akslar ve mahallelerin içindeki yabancıların ulaşması istenmeyen akslar' olarak sınıflandırmıştır. Bu şehirlerde sokak dokusu, konut bölgelerinde mahremiyeti ve güvenliği sağlamak amacıyla genel olarak yabancıların mahallenin içlerine kadar ilerlemesini engelleyecek şekilde tasarlanmıştır. Dolayısıyla özellikle konut bölgelerinde daha belirgin bir şekilde görülen labirenti andıran, çıkmaz sokaklarla beslenen bir yol ağı görülmektedir.

Çıkmaz sokaklar, batıda güvenli alanlar olarak nitelendirilirken İslam kültüründe ve Osmanlı döneminde mahallenin en ayrıcalıklı ve güçlü ailesinin evinin olduğu, kontrolün yüksek olduğu, güvenli mekânlardır. Sokak yapısında hissedilen mahremiyet duygusu çıkmaz sokaklarda daha da yoğunlaşır çünkü bu sokaklar mahremiyet ve koruma ihtiyacının en yüksek olduğu alanlardır. Çıkmaz sokakları, mahallenin ana yolundan o sokak üzerinde bulunan evlere uzanan özel yollar olarak nitelendirmek mümkündür. Dolayısıyla da kamusal alan çok özel bir alan olarak kabul edilmekteydi ve yabancıların girmesi istenmezdi. Kuban (1982), çıkmaz sokakların oluşmasındaki ana sebebi evlerin yerleşmesinde gözlenebilen ferdiyetçi tutum olarak yorumlamıştır. Mahremiyet ve güvenlik olgusu sadece fiziksel iletişimi kesici değil görsel olarak da iletişimi kesecek şekilde sokaklara yansımıştır. Analizler bölümünde Gaziantep geleneksel konut dokusunda etnik farklılıklara bağlı olarak sokakların nasıl şekillendiği konusuna daha detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

İklimsel sebepler de kent dokusuna şekil veren önemli faktörlerden biridir. Sıcak ve kurak iklimlerde yer alan konutlar daha içe dönük, yaşantının avluda geçmesini sağlayacak ve

gölgeli alanlar oluşturacak şekilde tasarlanmışlardır (Aru, 1998). Aynı şekilde sokaklar da gölgeli alanlar oluşturmak amacıyla dar bir kesitte tasarlanmışlardır.

İslam kentlerinin ortak özelliklerinden biri olan mahalleler, Osmanlı döneminde Anadolu şehirleri için de geçerli bir örgütlenme ve yapılanma şeklidir. Mahalleler; sosyal, fiziki ve idari olarak kendi içinde bir sistemi olan ve kentin biçimlenmesinde önemli etkisi olan birimlerdir. Pek çok İslam ve Anadolu kentinde yer seçimi ve ilişkisel organizasyon, ticaretin niteliğine bağlı olarak farklılıklar göstermekte, konut ve ticaret alanları belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmaktadır. Kuban (1996), Anadolu'da mahallelerin sosyal ve idari olarak bölünmelerindeki temel sebebin etnik ve dini sebepler olduğunu belirtmiştir. Bu şehirlerde etnik ve dini farklılıklara göre bölünen her mahalle kendi dini yapısı etrafında şekillenmiştir. İslam şehirlerinde mahalleler arasında genellikle kesin bir ayırım varken, Anadolu şehirlerinde mahallelerde farklı etnik ve dini grupların birlikte yaşadıkları görülmüştür. Yazıda bahsi geçen mahalle yapısı ve organizasyonu Gaziantep geleneksel kent dokusu için de geçerlidir. Antep halkı kalenin içine sığmayınca yapılaşma kale dışına taşmış ve kalenin eteklerinde konut ve ticaret yapıları ile şehir oluşmaya başlamıştır. Nüfusun artması, farklı etnik grupların şehre yerleşmesi ve bu grupların kendi mahallelerini oluşturmaları ile şehir büyümüş ve sınırları değişmiştir.

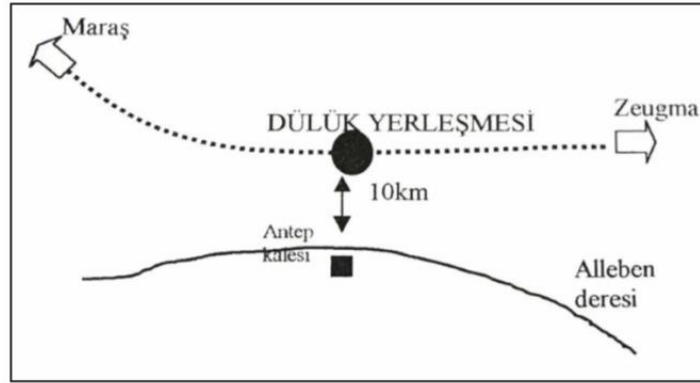
Pek çok Anadolu kentinde olduğu gibi Gaziantep'te de konutlar birbirlerinin güneşi kesmeyecek, başka evlerin avlularını direkt olarak görmeyecek dolayısıyla mahremiyet ve aile kavramlarına karşı saygılı ve duyarlı bir şekilde bir araya gelmektedirler. Ancak daha önce de belirtildiği gibi İslam şehirlerinde belediye kurumları olmadığı için bu şehirlerde düzenli bir kentleşmeye rastlamak neredeyse imkansızdır. Kuban (1982) kendi kendine gelişmiş şehirlerin belirli bir geometriye sahip olmasının neredeyse imkansız olduğunu belirtmiştir. Şehirlerin düzensiz bir geometriye sahip olmalarının en önemli sebebi Osmanlı döneminde şehirlerin büyümesi göçebelerin bir şehrin ortasında değil de çevresine yerleşmesi suretiyle gerçekleşmiş olmasıdır. Göçebeler zamanla yerleşik hayata geçmiş, genellikle bir mescit, cami ve beraberinde farklı yapılar inşa etmiş ve bu yapıların etrafında yaşam alanlarını, mahallelerini oluşturmuşlardır (Kuban, 1982). Farklı dönemlerde şehre gelen grupların kentin farklı noktalarına yerleşmesi kentlerin planlı ve düzenli bir kentleşme göstermesini engellemiştir.

Bir kenti anlamak için yukarıda da belirtildiği gibi kullanıcıyı, kültürünü tanımanın önemi yadsınamaz. Tekil olarak mekânlar ve bu mekânların birlikteliği kullanıcıyı ile anlam kazanmakta ve mekânsal bir kimliğe sahip olmaktadır. Kentlerin oluşum süreçleri pek çok fiziksel faktöre bağlı olduğu gibi kullanıcı ve toplumuna da sıkı bir şekilde bağlıdır. Her kenti ve mekânsal oluşumu kendi dinamikleri ve kendi zaman dilimi içinde değerlendirmek gerekmektedir. Anadolu şehirlerinde kentsel davranışlar benzerlik gösterse de bölgesel ve yerel dinamiklere bağlı olarak fiziksel ve mekânsal farklılıklar oluşmuştur. Kendinden oluşmuş bu organik dokuların plansız gelişimi ancak işleyen kent yapısı ise aslında kentin oluşumunda kültürel ve toplumsal bir oto kontrol olduğunu göstermektedir.

Çalışma alanı: Gaziantep

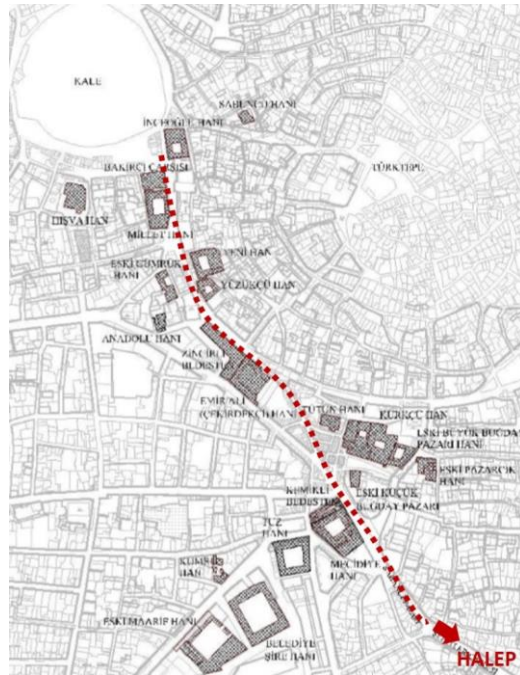
Çeşitli tarihi araştırmalar Gaziantep ve çevresi tarihinin Paleolitik (Eski Taş) Devri'ne kadar uzandığını göstermektedir (Çam, 2006). Bölgedeki ilk yerleşimin, şehrin 10 km kuzeyinde yer alan Dülük (Şekil 3) antik kentinde olduğu ve bu antik kentin geçmişte farklı imparatorlukların kontrolü altına girdiği bilinmektedir (Özdeğer, 1996). Ergeç (2007) Justinianus zamanında bugünkü Gaziantep Kalesi'nin inşa edilmiş ve bununla birlikte Gaziantep (Ayıntab) şehrinin ilk temellerinin atılmış olduğunu ancak Gaziantep kentinin, Dülük yerleşiminin yerini tamamen ne zaman aldığı kesin olarak bilinmediğini belirtmiştir. Gaziantep 728 yılında Müslümanların, daha sonra Türkmenlerin bölgeye akın yapmaya

başlaması ile 1084 yılında Türklerin eline geçmiştir. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Antep'e gelmesiyle şehir, Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır.

Şekil 3: M.Ö yıllarda Gaziantep-Dülük yerleşmesi ilişkisi (Uğur, 2004)

Gaziantep kentinin gelişiminde ticaret her zaman önemli bir etken olmuştur. Kentte baskın olan ticaret hayatı, Antep Kalesi'nin güneyinden başlayarak Halep yönünde devam eden bir ticaret aksı oluşmasını (Şekil 4) ve bu aks üzerinde pek çok bedesten ve han inşa edilmesini sağlamıştır. Kentte Selçuklular ve Beylikler döneminden itibaren ticari yapıların yanı sıra hamam, mescit, cami, medrese, mektep gibi pek çok sosyal ve dini yapı inşa edilmiş, nüfusun artmasına paralel olarak kentteki bu yapıların sayısı da artmıştır.

Şekil 4: Kale ve Halep yol aksı üzerindeki yerleşimi gösterir harita (Yüce, 2010)

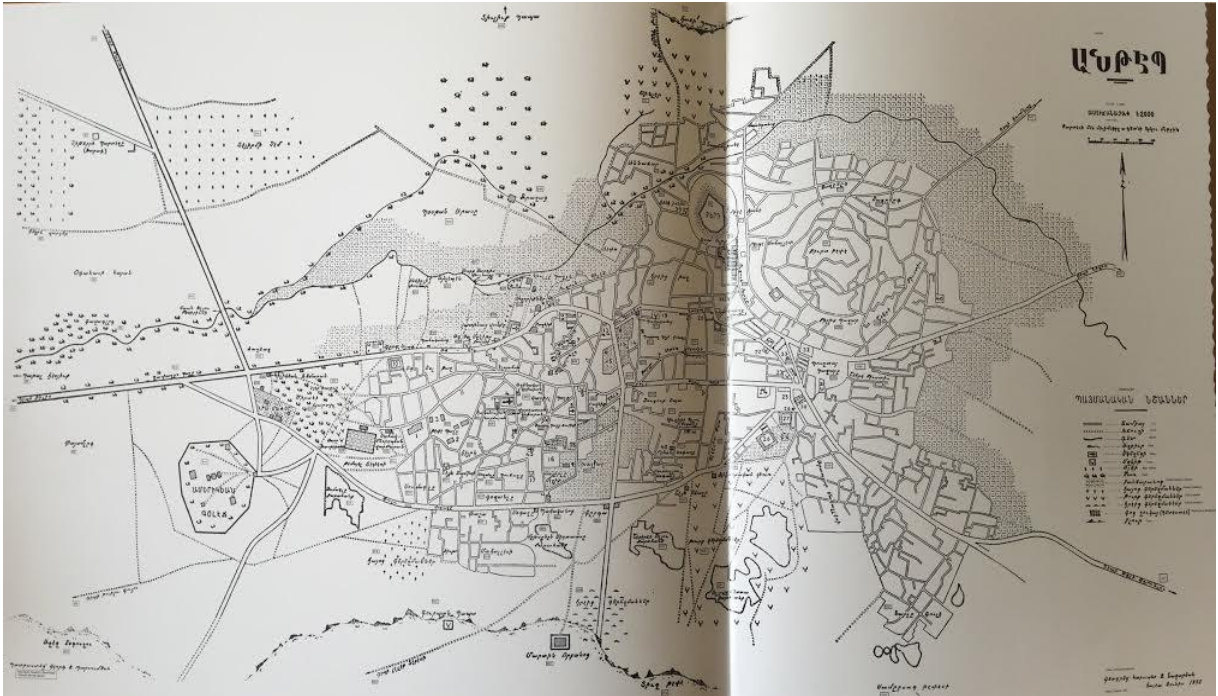
Halep Salnamelerinden edinilen bilgilere göre kentte 1896 yılında dini yapı olarak camilerin yanı sıra 5 adet de kilise vardır (Cuinet, 1892; Ünal, 1998). Kiliselerin varlığı ise kentin o dönemde etnik çeşitliliğini ifade eden bir bilgidir. Misyonerlerin kentte faaliyet göstermesi ile 19.yy 'da kolej, tıp fakültesi, hastane ve yetimhaneler inşa edilmiş ve etnik çeşitlilik (Tablo 1) giderek büyümüştür. Misyonerler bu yapıları kent merkezinden uzak noktalara inşa ederek kent sınırlarının genişlemesine ve merkez ile bu yapıların arasının zamanla dolmasına sebep olmuşlardır (Ünal, 1998).

Şekil 6: Kent bütününde Şekeroğlu ve Bey mahallelerinin konumu

Çalışma kapsamında geleneksel kent dokusuna dair analizler yapabilmek ve sentaktik haritaların hazırlanması için 1952 yılında Barsumyan-Nazaryan tarafından hazırlanan ve çizilen, Antep Ermenileri Tarihi kitabında yer alan, orijinal Antep şehir planından, güncel koruma amaçlı imar planlarından ve hava fotoğraflarından yararlanılmıştır.

Şekil 7’de görülen, Batmutyün Aintabi Hayots/ Antep Ermenileri Tarihi (3 cilt) kitabının birinci cildinin, ilk sayfasında yer alan plan, 1952 yılında Barsumyan-Nazaryan tarafından hazırlanmış ve çizilmiştir. Barsumyan-Nazaryan bu planı hazırlarken 1920’li yıllarda Antep’li mimar Harutün Poladyan tarafından o dönemde Antep’te ikamet eden Ermeniler’in yaşadıkları bölgeleri göstermek için hazırlandığı tahmin edilen plandan faydalanmışlardır. Barsumyan-Nazaryan tarafından hazırlanan bu plan orijinaline sadık kalınarak araştırmacı Murad Uçaner tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. Orijinal plan ve planın Türkçe’ye çevrilmiş, renklendirilmiş hali Gaziantep, Şehitkamil Belediyesi tarafından yayımlanan ‘Barsumyan-Nazaryan Antep Şehir Planı’ adlı kitapta yer almaktadır.

Şekil 7: 1952 yılında Barsumyan-Nazaryan tarafından hazırlanan ve çizilen, Antep Ermenileri Tarihi kitabında yer alan orijinal Antep şehir planı (Yakar, Uçaner, 2015).

Kentsel Mekânın Analiz Yöntemi olarak Mekân Dizimi

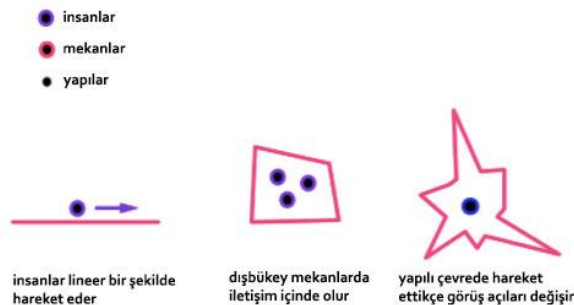
Mekân dizimi, The Bartlett School of Architecture and Planning (Bartlett Mimarlık ve Planlama Okulu), Londra'da, 1970'li yılların sonunda 1980'lerin başında Bill Hillier ve Julienne Hanson tarafından yürütülen bir ekip ile mekân ve sosyal yaşam arasındaki ilişkiyi anlamak ve mekânı okuma amaçlı olarak geliştirilen bir yöntemdir. Hillier ve Hanson eş zamanlı olarak yazdıkları 'The Social Logic of Space' (1984) adlı kitap ile metodun teorik alt yapısını ortaya koymuş ve bu metodun mekânı anlamak ve tanımlamak için kullanılan sayısal bir dil olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca mekânın sosyal bir mantığı olduğunu ve sosyal ilişkileri anlamadan mekânsal analiz yapmanın yeterli olmayacağını vurgulamışlardır.

Mekân dizimi metoduna göre her mekânın veya her kentin kullanıcılarına bağlı olarak farklı bir sosyal ve kültürel bir yapılanması ve buna bağlı olarak da farklı bir mekânsal organizasyonu vardır. Sosyal ve kültürel farklılıkları toplumlara ait mekânsal ilişkiler ve mekânsal organizasyon ile anlamak mümkündür. Mekân ve toplum ilişkisi üzerine yoğunlaşan Mekân Dizimi grubu üyeleri mekânın toplumsal bir üretim olduğu kadar toplumun da mekânın bir ürünü olduğunu vurgulamaktadırlar. Sosyal hayatın mekânsal bir karşılığı olduğunu ve mekânın toplum tarafından kendini organize etmek için kullanıldığını belirtmişlerdir. Fiziksel çevrenin, insanların bir araya gelmesinde önemli bir etkisi olduğunu savunan yöntem toplumsal ve mekânsal etkileşimler üzerine yoğunlaşmaktadır.

Kültürel ve toplumsal değerlere bağlı olarak kentlerin mekânsal oluşum süreçlerini, farklılıklarını ve benzerliklerini anlamak mekân dizimi konusunu en önemli sorulardan biridir. Kent ağının metrik değerleri ile değil genel strüktürü ve mimarisi ile ilgilenen mekân dizimi kentin strüktürü ve fonksiyon dağılımı hakkında bize bilgi vermektedir. Özellikle de kentin ulaşım ağı olan sokaklar, sokakların birbirleri ile olan ilişkileri ve sokaklara bağlı olarak da arazi kullanımı gibi konular mekân dizimi yönteminin diğer temel araştırma konularından biridir (Hillier, 2006). Arazi kullanımları, kentlerdeki sosyal ve ekonomik şekillenmeler, yaya hareketliliği, yol bulma, suç-mekân ilişkisi gibi konular da mekân dizimi kapsamında sıklıkla kullanılmaktadır.

Mekân dizimi analiz yöntemleri ve kavramları

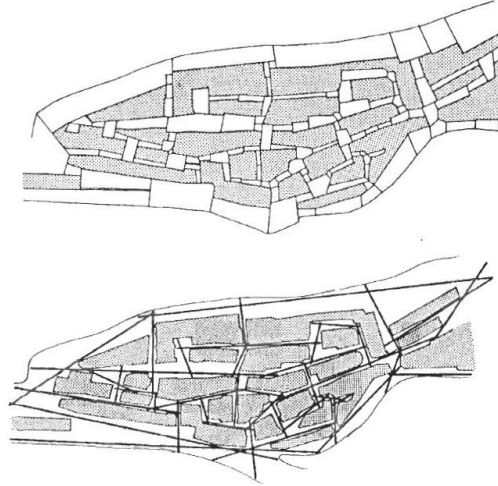
Mekân dizimi yönteminin dayandığı iki temel prensip vardır. Birincisi, mekânın kullanıcıları ile var olması ve sadece aktivitelerin gerçekleştiği bir arka plan olmaması, ikincisi ise her insan hareketinin, aktivitesinin farklı bir mekânsal ihtiyacı olmasıdır. Örneğin (Şekil 8) insan hareketi çizgisel ve tek boyutlu iken etkileşim faaliyeti dışbükeydir, taradığı bir alan vardır (Hillier ve Vaughan, 2007).

Şekil 8: Mekân, insan ve aktivite ilişkisini ifade eden diyagram (Hillier, 2005).

Mekân dizimi analizlerinin yapılabilmesi ve bu ilişkilerin ortaya koyulabilmesi için mekânın soyutlanması ve bir takım haritalama teknikleri ile ifade edilmesi gerekmektedir. Mekânın soyutlanması için 3 temel yöntem uygulanmaktadır; insanların etkileşim içinde bulunduğu dışbükey mekânların haritalanması, insanların hareket izlerini ifade eden aksenel

hatların ortaya çıkarıldığı haritaların oluşturulması (Şekil 9) ve insanların farklı noktalardan görüş alanlarını ifade eden görünürlük alanlarının belirlenmesi (Dawes, Ostwald, 2013).

Şekil 9: Bir Fransız kasabasının dışbükey (üstte) ve eksenel haritası (altta) (Hillier, Hanson ve Peponis, 1987)

Eksenel haritalar hareket ve görünürlük ölçütlerine bağlı olarak mekâna dair yorumların yapılmasına olanak sağlar. Eksenel haritalar, analizi yapılacak olan mekândaki en uzun birinci aksın, daha sonra ikincil en uzun aksın çizilmesi ve tüm mekânın çizgilerle kaplanana kadar devam etmesi ile oluşturulur. Bu haritalar ile yapılan mekân dizimi analizleri ile bir mekândaki veya kentteki ilişkiler ağını ortaya çıkarmak ve toplumsal ve mekânsal okumalar yapmak mümkündür. Eksenel analizler sonucunda derinlik, bütünleşme, bağlantılılık, okunabilirlik, sinerji, görsel bağlantılılık vb. değerler elde edilir. Bu değerler mekâna dair okumaların ve yorumların yapılmasına olanak sağlar. Bu araştırma kapsamında kentsel ölçekte bir çalışma yapıldığı için eksenel haritalar ve analizler kullanılmıştır.

Görünürlük analizleri, bir mekânın ulaşılabilirliği ve görünebilirliğine dair ve analizi yapılan mekânın açık mekân kurgusunun nasıl işlediğine dair bilgiler veren analizlerdir. Bu analizler kullanıcının görsel algısını ve mekânsal deneyimlerini anlamamıza yardımcıdır. Mekânı görsel olarak nasıl algıladığımız ve ne kadar görebildiğimiz önemlidir çünkü görebildiğimiz ölçüde kendimizi yönlendirebiliriz (Hanson, 1998).

Bu çalışma kapsamında mekân dizimi yönteminin seçilmesindeki temel sebep yöntemin sosyal yapı ve fiziksel mekânı ilişkilendirerek incelemesidir. Mekânsal analizler için Gaziantep geleneksel dokusunun eksenel haritası oluşturulmuş, her bir doğrunun tüm diğer doğrularla olan ilişkisi değerlendirilerek elde edilen bütünleşme, ortalama derinlik, toplam derinlik, tercih, bağlantılılık, okunabilirlik, sinerji, bağlantı sayısı değerleri hesaplanmış, ardından görünürlük analizleri ile görsel bütünleşme değeri hesaplanmıştır. Bu değerlere ve haritalara bağlı olarak da mekânsal analizler ve yorumlar yapılmıştır. Bu analiz sürecini; dijital ortamda haritanın oluşturulması, eksenel analizlerin yapılması ve analiz sonucu elde edilen verilerin değerlendirilmesi olarak özetlemek mümkündür.

Çalışma kapsamındaki mekânsal analizler için UCL'de Alasdair Turner tarafından geliştirilen ve açık kaynaklı bir yazılım olan Depthmap yazılımı kullanılmıştır.

Mekânsal Analizler, Sonuçları ve Karşılaştırmalar

Çalışmanın bu bölümünde mekân dizimi analiz sonuçları, mekânsal oluşumlar ve sebepleri sosyo kültürel değerler bağlamında değerlendirilerek, kentteki mekân ve kültür etkileşiminin yorumlanması hedeflenmiştir.

Mekânsal analizler ve eksenel haritalar için 1952 yılında Barsumyan-Nazaryan tarafından hazırlanan ve çizilen (Şekil 7), kentin geleneksel dokusunu ifade eden harita altlık olarak kullanılmıştır. Dijital ortamda, bu harita üzerinden kentin yol aksları (en uzun olacak şekilde) çizilmiş bir başka deyişle kentin sokak kurgusu ve boşlukları eksenler olarak ifade edilmiş ve analizler için gerekli olan harita oluşturulmuştur. Elde edilen bu eksenel harita hem kent bütününe, hem de mahallelerin mekân dizimi analizleri yapılmak üzere Depthmap programına aktarılmıştır. Bütünleşme, bağlantılılık gibi her farklı değer için aynı harita üzerinden farklı analizler yapılmış, analizler sonucu hem analiz değerlerini ifade eden renkli eksenel haritalar (Örnek: Şekil 10) hem de sayısal değerler (Tablo 2) elde edilmiştir. Bir eksenel haritadaki her aks analizler sonucu aldığı değere bağlı olarak kırmızıdan maviye doğru değişen bir renk ile ifade edilir. Haritalarda kırmızı renk ve tonları ile ifade edilen akslar yüksek değere, mavi ve tonları ile ifade edilen akslar ise düşük değere sahip olan akslardır. Analiz sonuçları eksenel haritalar üzerinden değerlendirilirken, mahallelerin kent ile olan ilişkilerini destekleyebilmek amacı ile renkli (Şekil 11) Barsumyan-Nazaryan planından yararlanılmıştır.

Bey Mahallesi, Şekeroğlu Mahallesi ve Gaziantep geleneksel doku bütünü mekânsal analizleri sonucu bütünleşme (integration), bağlantılılık (connectivity), derinlik (depth), okunabilirlik (intelligibility), sinerji (synergy) ve görsel bütünleşme (visual integration) değerleri aşağıdaki tabloda (Tablo 2) listelenmiştir.

Tablo 2: Bey Mahallesi, Şekeroğlu Mahallesi ve Gaziantep geleneksel kent bütünü eksenel ve görünürlük analizleri sonuçları.

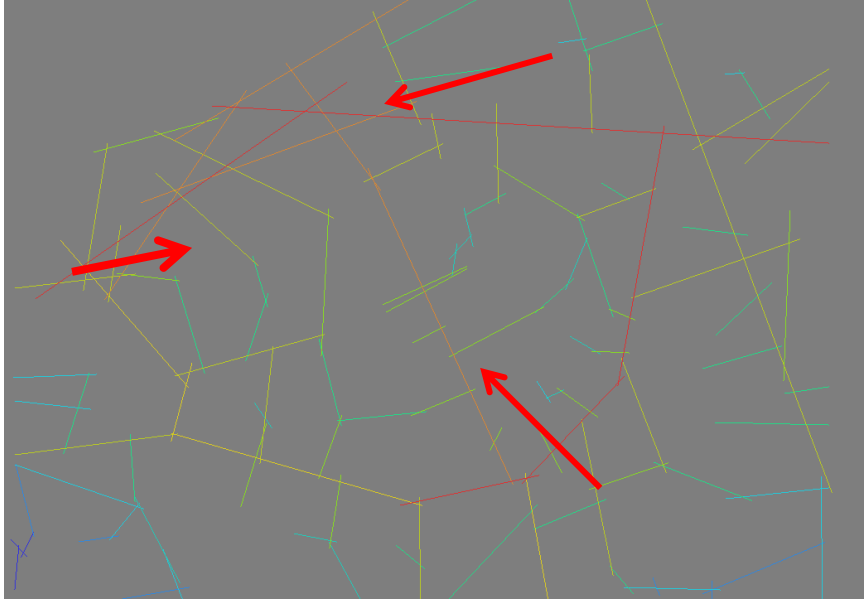
		Bey Mahallesi	Şekeroğlu Mahallesi	Gaziantep
Eksenel Analizler	Bütünleşme (Global)	1.07	0.86	0.86
	Bütünleşme (Yerel)	1.48	1.55	1.65
	Ort. Derinlik	5.2	7.23	10.02
	Bağlantılılık	3	3.33	3.31
	Okunabilirlik	0.48	0.31	0.13
	Sinerji	0.82	0.57	0.32
Görsel Analizler	Görsel Bütünleşme	4.6	2.5	2.22

Bütünleşme

Eksenel analizler aracılığı ile hesaplanan bütünleşme değeri bir aks üzerindeki potansiyel hareketin tahmin edilmesini sağlayan, doğal hareketliliği ifade eden ve eksenel analizlerde en çok kullanılan ölçüm birimlerinden biridir. Bütünleşme değeri her bir aksın diğer akslar ile olan ilişkisini ifade eder. En çok kullanılan akslar sistemin en bütünleşik (integrated) aksları iken daha az tercih edilen akslar ayrılmış (segregated) akslar olarak kabul edilir. Eksenel haritalarda bütünleşik akslar kırmızı renk ile, ayrılmış akslar ise ayrışma derecesine göre kırmızı renkten mavi renge doğru bir skala ile ifade edilir.

Genellikle konut bölgelerinde görülen, mavi ile ifade edilen ve düşük bütünleşme değerine sahip olan akslar daha çok yereller tarafından kullanılan, yabancı ve yerel karşılaşmasının tercih edilmediği bölgelerdir. Bu bölgeler yüksek mahremiyet ve gizlilik gibi ihtiyaçlardan ötürü sistem ile daha az entegre olması tercih edilen alanlardır. Bu bağlamda Bey Mahallesi ve Şekeroğlu Mahallesi'ni ve Gaziantep bütününe değerlendirdiğimizde; 1.07 bütünleşme değerine sahip olan, Ermenilerin yaşadığı Bey Mahallesi'nin kent ile daha bütünleşik bir yapı sergilediğini, 0.86 bütünleşme değerine sahip olan Şekeroğlu Mahallesi'nin ticaret ile daha iç içe olmasına rağmen daha ayrışık bir yapı sergilediğini görmekteyiz.

Bey Mahallesi bütünleşme haritasında (Şekil 10) kırmızı veya turuncu renk ile ifade edilen; kuzey güney yönünde devam eden orta aks ve çeper akslar mahallenin en entegre akslarıdır. Bütünleşme haritasında mavi ve yeşil renkler ile ifade edilen akslar ise derinlik değerlerine bağlı olarak daha ayırışık olan mahallenin iç aksları ve çıkmaz sokak akslarıdır. Barsumyan-Nazaryan planını incelediğimizde mahalleyi kuzey güney yönünde kesen aksın (Şekil 11’de kırmızı çizgi ile ifade edilen aks) bütünleşik olmasının ana sebeplerini; üzerinde barındırdığı Protestan kilisesi ve açık hava sineması, aksın güneyde kentin mesire yeri olarak kullanılan Topbaşyan Değirmeni’ne ulaşması, güneyde ise Latin Manastırı’na bağlanması (Şekil 11’de mavi daireler ile ifade edilen noktalar) olarak yorumlayabiliriz. Bu aks yerellerin ve yabancıların karşılaşmasının olası olduğu ve yaya hareketliliğinin de çok olduğu bir akstır. Mekânsal kurgu, aksın bağlandığı yapılar ve sosyal donatılar o aksın en entegre aks olmasını sağlamıştır. Mahallenin çeper akslarının bütünleşik olması ise Osmanlı dönemindeki mahalle kurgusu ile açıklamak mümkündür; her mahalle kendi içinde bir bütündür ve yabancıların konut dokusunun içlerine ulaşması tercih edilen bir durum değildir. Bu sebeple her mahalle çeper aksları ile kentle ilişki kurar ve iç aksları, çeper akslara göre içe kapalı bir yapı sergiler. Özellikle çıkmaz sokaklar hareketliliğin az olmasının tercih edildiği, mahremiyet ihtiyacının en yüksek olduğu, yani bütünleşme değerinin en düşük olduğu, haritada mavi renk ve tonları (Şekil 10) ile ifade edilen akslardır.

Şekil 10: Bey Mahallesi akslarının bütünleşme haritası.

Şekil 11: Bey Mahallesi'nin en entegre aksının Barsumyan-Nazaryan planı üzerinde gösterimi (mahalle sınırı yaklaşık olarak kırmızı kesik çizgiler ile ifade edilmiştir).

Şekeroğlu Mahallesi, kalenin eteklerinde kurulan ilk konut bölgelerinden biridir ve kentin en bütünleşik akslarından biri olan; baskın ticaret aksı ile ilişkilidir. Bey Mahallesi'nden farklı olarak yatayda gelişmiş bir yerleşimdir. Şekeroğlu Mahallesi'nde de en bütünleşik akslar (Şekil 12) bazı çeper akslar iken mahallenin iç aksları en düşük bütünleşme değerine sahip olan akslardır. Mahallenin ve kentin en bütünleşik aksı olan güney doğu yönündeki ticaret aksı (Şekil 13) yoğun kullanımı olan dolayısıyla da yabancı ve yerli karşılaşmasının yoğun olduğu kamusal bir akstır. Bununla birlikte eğime ve ticaret aksına paralel olarak yerleşen konut dokusu ise ticaret aksından oldukça kopuktur. Konut dokusundaki sokak kurgusu yabancıların dokunun içine sızmasını engellemiş, bu sayede ihtiyaç duyulan mahremiyet ve güvenlik sağlanmıştır. Mahallenin iç kısımlarına doğru akslar daha kırıklı bir yapıya sahip olmakta ve derinlik değerleri artmaktadır. Bu morfolojik düzenleme mahallenin bütünleşme değerini direkt etkileyen bir özelliktir. Şekeroğlu Mahallesi'nde çıkmaz sokakların ve birbiri ile direkt bağlantılı sokakların sayıca fazla olması yerleşimin derinlik değerinin artmasına ve Bey Mahallesi'ne göre daha düşük bir bütünleşme değerine sahip olmasına sebep olmuştur. Bey Mahallesi'nde akslar Şekeroğlu Mahallesi'ne göre daha uzun ve daha az kırıklıdır. Şekeroğlu Mahallesi kentin en bütünleşik aksı ile ilişkili olmasına rağmen daha içe kapalı bir yapı sergilemesi bu mahallede mahremiyet ve güvenlik ihtiyacının daha fazla olduğunu ifade etmektedir.

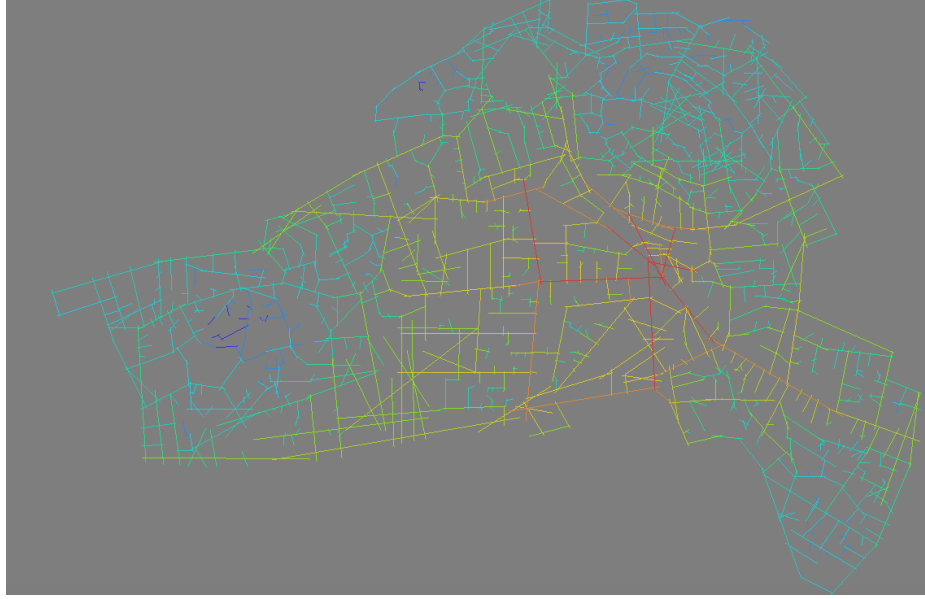

Şekil 12: Şekeroğlu Mahallesi akslarının bütünleşme haritası.

Şekil 13: Şekeroğlu Mahallesi'nin en entegre aksının Barsumyan-Nazaryan planı üzerinde gösterimi (mahalle sınırları yaklaşık olarak kırmızı kesik çizgiler ile ifade edilmiştir).

Mahallenin kuzey batı çeperindeki kırıklı akslar yine yabancıların mahallenin içine nüfus etmesini engelleyecek şekilde konumlanmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi görünebilirlik ve ulaşılabilirlik birbirleri ile bağlantılı konulardır. Kırıklı akslar yabancıların mahallenin içlerini görmelerini dolayısıyla da ulaşmalarını engellemektedir. Şekeroğlu Mahallesi daha dışa kapalı bir yapı sergilerken, Bey Mahallesi bahsi geçen kuzey-güney aksı ile daha dışa açık, şehir ile daha entegre bir yapı sergilemektedir.

Şekil 14: Gaziantep kent bütünü bütünleşme haritası.

Gaziantep kent bütünü bütünleşme haritası (Şekil 14) üzerinden değerlendirdiğimizde kentin en uzun ve sürekli akslarının kırmızı ile ifade edildiğini yani bütünleşme değerlerinin yüksek olduğunu, bu aksların baskın olarak ticaret işlevine ve sosyal donatılara sahip olduklarını söylemek mümkündür. Kırmızı ve turuncu renkteki aksların yoğun olduğu bölge bütünleşme değeri en yüksek olan ve kentin bütünleşme çekirdeğini ifade eden bölgedir. Bu bölge kentte yabancı ve yerli karşılaşmasının olası olduğu, mahremiyet ve gizlilik ihtiyacının konut bölgelerine kıyasla çok daha az olduğu dolayısıyla erişilebilirlik ve görünebilirliğin yüksek olduğu alanlardır. Kentin bütünleşme çekirdeğinden topolojik olarak uzaklaştıkça yapıların fonksiyonu ve aksların bütünleşme değeri de değişmekte, kamusal alan

özele giden bir yapı sergilemektedir. Mekân dizimi değerlerindeki bu değişim Müslüman kentlerinde kamusal ve konut alanlarındaki morfolojik farklılaşmayı da vurgulamaktadır.

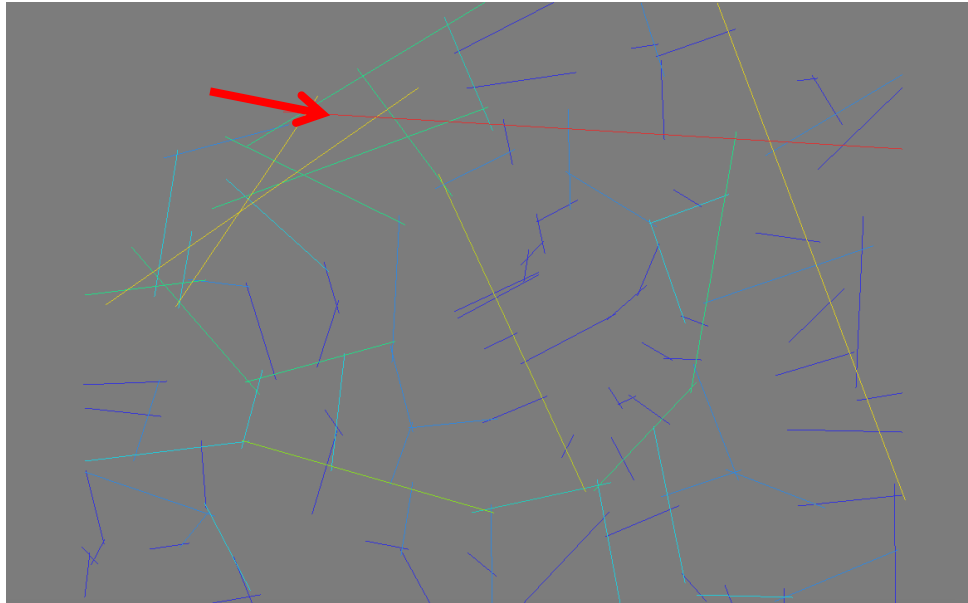
Bağlantılılık

Mekânsal analizler sonucu elde edilen bir diğer değer de bağlantılılık (connectivity) değeridir. Ulaşılabilirlik hakkında bilgi veren bu değer, bir aksın sistemdeki kaç adet aks ile doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bir aksın bağlantılılık değerinin yüksek olması o aksa bağlanan çok sayıda başka aks olduğunu ve erişilebilirliğinin yüksek olduğunu ifade eder. Dolayısıyla yüksek bağlantılılık değeri güçlü ilişkileri ve yaya hareketliliğinin fazla olduğunu ifade ederken, düşük değerler de zayıf bağlantıları ifade eder. Diğer mekân dizimi analizlerinde olduğu gibi bağlantılılık haritasında da kırmızı renk yüksek bağlantılılık değerini, mavi renk ise düşük değerleri belirtmektedir.

Tablo 3: Bey Mahallesi, Şekeroğlu Mahallesi, Gaziantep kent bütünü bağlantılılık değerleri tablosu.

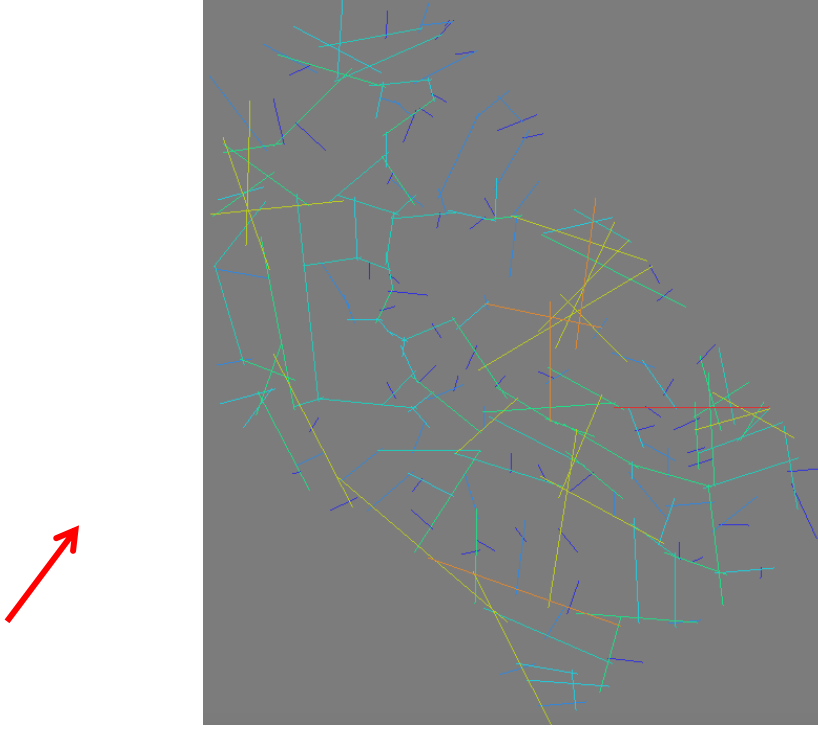
	Bey Mahallesi	Şekeroğlu Mahallesi	Gaziantep
Bağlantılılık	3	3.33	3.31

Şekeroğlu Mahallesi, Bey Mahallesi ve kent bütününe bağlantılılık değerinin (Tablo 3) ortalama 3 olması her aksın ortalama 3 aks ile bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Kısa ve kırıklı sokak yapısına sahip olan şehirlerde düşük bağlantılılık değeri beklenen bir sonuçtur. Şekeroğlu Mahallesi'nin, Bey Mahallesi'ne kıyasla daha yüksek bir değere sahip olmasının temel nedeni bağlantılılık değeri ortalamasını yükselten ticaret aksıdır. Bey Mahallesi'nde bağlantılılık değeri yüksek olan aks sayısı Şekeroğlu'na göre daha düşüktür. Bey Mahallesi'nin en yüksek bağlantılılık değerine sahip olan aksı mahallenin kuzey sınırı (Şekil 15'de kırmızı ok ile işaret edilen) olan, mahalle yerleşiminin hemen hemen tüm düşey akslarının bağlandığı aynı zamanda üzerinde Latin Manastırı (Şekil 11) olan akstır. Bir diğer yüksek bağlantılılık değerine sahip olan aks ise kuzey-güney doğrultusundaki (Şekil 15'de kırmızı ok ile işaret edilen), bütünleşme değeri yüksek olan, üzerinde kamusal yapıları barındıran akstır. Mahallenin iç aksları ise az sayıda aks ile bağlantılı olmaları sebebiyle mavi ve tonlarındaki renklindedir.

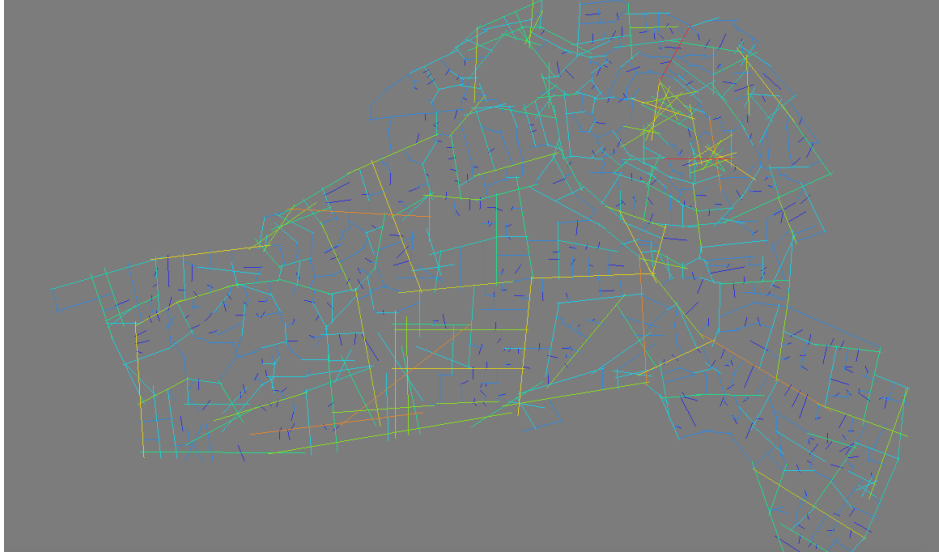
Şekil 15: Bey Mahallesi akslarının bağlantılılık haritası.

Şekeroğlu Mahallesi bağlantılılık haritasını (Şekil 16) incelediğimizde kırmızı renk ve tonları ile ifade edilen güney doğu yönünde uzanan ticaret aksının (Şekil 16'da kırmızı ok ile işaret edilen) ve çeper aksların diğer akslara kıyasla daha yüksek bağlantılılık değerine sahip olduğunu görmekteyiz. Ticaret aksı mahalle sınırı içinde en çok aks ile bağlantısı olan ve mahallenin en uzun aksı, çeper akslar ise mahallenin kent ile ilişki kurmasını sağlayan dolayısıyla da bağlantı sayısı yüksek olan akslardır. Yukarıda da belirtildiği gibi bağlantılılık değerinin yüksek olması ulaşılabilirliğin yüksek olması ve yaya hareketliliği ile bağlantılıdır. Çeper akslar, yerlilerin ve yabancıların görsel ve fiziksel karşılaşmalarına başka bir deyişle sosyal iletişime açıkken, mahremiyetin ön planda tutulduğu iç akslar sadece yerlilerin karşılaşmasına olanak sağlayacak şekilde konumlanmışlardır.

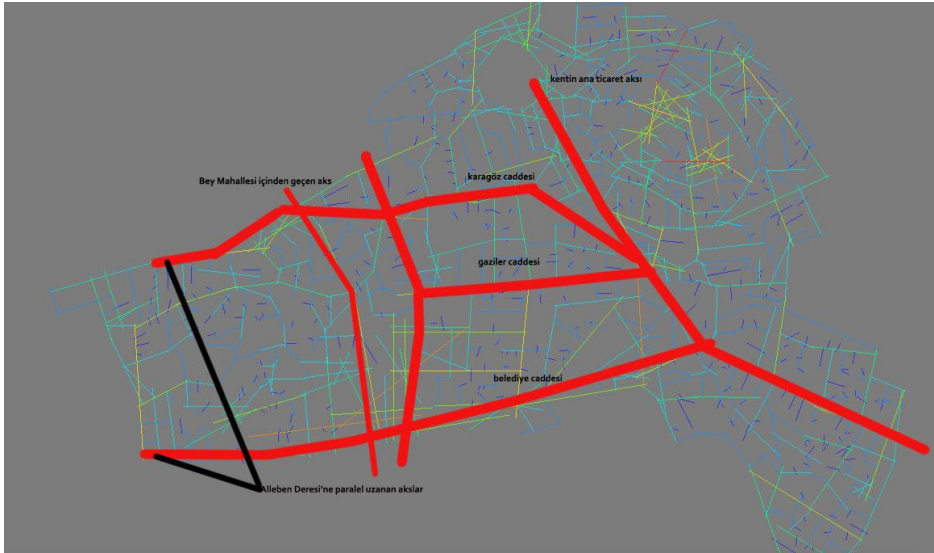
Şekil 16: Şekeroğlu Mahallesi akslarının bağlantılılık haritası.

Kent bütünü bağlantılılık haritasına (Şekil 17) baktığımızda ise ticaret akslarının ve sosyal donatıların bulunduğu aksların bağlantılılık değerlerinin yüksek olduğunu yani kırmızı ve turuncu ile ifade edildiğini, konut alanlarının ise mavi renk yoğunluğunda olduğunu görmekteyiz. Ulaşılabilirlik kavramı kentin kullanımı, mekânsal organizasyonu ve bu organizasyonun temelinde yatan sebepleri anlamamıza yardımcı olan bir kavramdır. Yukarıda da belirtildiği gibi konut alanları güvenlik ve mahremiyet ihtiyacından ötürü ulaşılması güç alanlar iken ticaret alanları yaya hareketliliğine sahip olan, ulaşılabilir alanlardır. Konut dokusunda sıkça rastladığımız çıkmaz sokaklar, farklı kültürlerde olumsuz bir oluşum olarak değerlendirilirken mahremiyetin ön planda tutulduğu kültürlerde olumlu ve tercih edilen bir sokak kurgusudur. Kentin kullanıcısı ve bu kullanıcıların sosyal hayatı mekânsal oluşumların sebebidir.

Şekil 17: Gaziantep kent bütünü akslarının bağlantılılık haritası.

Bağlantılılık ve bütünleşme haritasını karşılaştırdığımızda yüksek değere sahip olan aksların her iki haritada da (Şekil 18’de kalın kırmızı çizgiler ile ifade edilen akslar) aynı olduğunu görmekteyiz. Bu durum ulaşılabilirliğin yüksek olduğu alanların doğal hareketliliğe de sahip olması, daha çok insanın ulaşabilme olanağının olması olarak yorumlanabilir. Hem ulaşılabilir hem de doğal hareketliliğe sahip olan bir bölge sosyal iletişime açık olan, yerel ve yabancı karşılaşmasının olası olduğu alanlardır. Şekil 18’deki haritada doğu-batı ekseninde işaretlenen aksların şehrin sınırını oluşturan akslar olduğu, kuzey-güney yönünde işaretlenen akslardan en doğuda olanın kentin en baskın ticaret aksı olduğunu, en batıdaki ise Bey Mahallesi’nin içinden geçen aks olduğunu görmekteyiz.

Şekil 18: Bağlantılılık ve bütünleşme değeri yüksek olan akslar

Okunabilirlik

Mekânsal analizler sonucu elde edilen bütünleşme ve bağlantılılık değerleri arasındaki korelasyon olarak kabul edilen okunabilirlik (intelligibility) değeri kullanıcının içinde bulunduğu mekân aracılığı ile sistemin bütününe kavrayıp kavrayamayacağını ifade eder. Okunabilirlik değerinin yüksek olması kent içinde yön bulabilmenin de kolay olduğunu, kullanıcının bulunduğu noktadan görsel olarak geniş bir alana hakim olabildiğini gösterir. Bir kentin veya mekânın okunabilir olarak değerlendirilebilmesi için okunabilirlik değerinin en az

0.45 olması gerekmektedir (Hillier ve Hanson, 1984). Yüksek bütünleşme ve bağlantılılık değerine sahip olan bir dokunun kavranabilir olması yani yüksek okunabilirlik değerine sahip olması beklenir. Ulaşılamayan, görülemeyen bir dokunun yabancı bir kullanıcı tarafından mekânsal olarak algılanması ve kavranabilmesi zordur, ancak davetkar bir kurguya sahip olan ve görsel engelleri olmayan bir dokuya hakim olmak çok daha kolaydır. Kentin kamusal alanlarının okunabilir olması ancak mahremiyetin ön planda tutulduğu konut bölgelerinin daha az okunabilir olması geleneksel dokuya sahip Anadolu şehirlerinde sosyal ve kültürel hayatın bir getirisidir.

Tablo 4: Bey Mahallesi, Şekeroğlu Mahallesi, Gaziantep kent bütünü okunabilirlik değeri tablosu.

	Bey Mahallesi	Şekeroğlu Mahallesi	Gaziantep
Okunabilirlik	0.48	0.31	0.13

Bey Mahallesi'nin (0.48 okunabilirlik değeri), Şekeroğlu Mahallesi'ne (0.31 okunabilirlik değeri) kıyasla daha yüksek okunabilirlik değerine (Tablo 4) sahip olması Bey Mahallesi'nin daha uzun ve daha az kırıklı bir sokak dokusuna sahip olması ve bütünleşme değerinin yüksek olması ile ilişkilidir. Sokaklar görsel ve fiziksel olarak daha az engele sahip olduğu için kullanıcı bulunduğu noktadan sistemin tümüne dair daha çok bilgi edinebilir yani mahalleyi daha iyi kavrayabilir. Bu özellik mahallenin daha dışa açık bir yapı sergilemesi olarak da yorumlanabilir. Yukarıdaki analiz sonuçlarında da belirtildiği gibi mahremiyet ihtiyacının daha yoğun olarak yaşandığı Şekeroğlu Mahallesi daha dışa kapalı ve daha az kavranabilir bir yapı sergilemektedir.

Kent bütünü'nün '0.13' (Tablo 4) olan okunabilirlik değeri pek çok İslam kentinde karşılaşılan bir değerdir. Kent dokusunu oluşturan kısa ve kırıklı akslar, çıkmaz sokaklar okunabilirlik değerinin düşmesine sebep olmaktadır. Mahalle ve kent ölçeği arasındaki fark, ölçek büyüdükçe kentin algılanmasının zorlaşmasından kaynaklanmaktadır. Bir dokunun okunabilir olarak sınıflandırılabilmesi için okunabilirlik değerinin ortalama 0.45 olması beklenmektedir, 0,2 ve daha altındaki değerler kavranabilirliğin çok düşük olduğunu göstermektedir (Hillier ve Hanson, 1984).

Sinerji

Bir diğer mekânsal analiz ölçütü olan sinerji (synergy) değeri yerel ve global bütünleşme değeri arasındaki korelasyon değeridir. Kullanıcının mekânsal deneyimi ile ilişkili olan değer yerel ve global strüktür arasındaki benzerlik (yerli ve yabancıların mekânsal deneyimlerini) olarak yorumlanabilir. Yüksek sinerji değeri kullanıcının kentin her noktasında rahat bir şekilde hareket edebildiğini ve mekân bütünü'nü algılayabildiğini ifade eder. Düşük sinerji değerini analizi yapılan dokunun sistemin bütünü'nden ayrışık olması ve mahremiyet ihtiyacının üst seviyede olması olarak yorumlayabiliriz. Bu bağlamda 0.57 ile Şekeroğlu Mahallesi (Tablo 5) kentin bütünleşme çekirdeğine çok yakın olmasına rağmen Bey Mahallesi'ne oranla daha dışa kapalı bir yapı sergilemektedir. Sistem kendi içinde daha bütünleşik bir yapıya sahipken yabancıların mahallenin içine nüfus edememesi için dışa kapalı bir yapı sergiler.

Tablo 5: Bey Mahallesi, Şekeroğlu Mahallesi, Gaziantep kent bütünü sinerji değeri tablosu.

	Bey Mahallesi	Şekeroğlu Mahallesi	Gaziantep
Sinerji	0.82	0.57	0.32
Bütünleşme HH (Global)	1.07	0.86	0.86
Bütünleşme HH3 (Yerel)	1.48	1.55	1.65

Kent bütününde ise parça-bütün ilişkisi daha kopuk olduğundan bu değer daha da düşüktür. Düşük sinerji değerinin temel sebebi ise geleneksel dokudaki kamusal alanların ve konut alanlarının sokak kurgusunun birbirinden farklı olmasıdır. Kamusal alanlarda yerli ve yabancı karşılaşması kabul edilebilir bir durumken konut bölgelerinde istenmeyen bir durumdur. Bu kurgu kentin açık alanlarındaki geçişlilik farklılıklarına sebep olmaktadır.

Görsel Bütünleşme

Görünürlük analizleri sonucu elde edilen görsel entegrasyon ölçütü mekânların görsel uzaklıklarının ölçümüdür (Hillier, 1996, Hiller ve Vaughan, 2007). Bu ölçüt ve değerlendirme kullanıcının bulunduğu noktaya, hareketine bağlı olduğu gibi mekânın geometrisine de bağlıdır. Görsel bütünleşme bir mekânda veya kentte yaya hareketleri ve yol bulma araştırmalarına yön verici ölçütlerden biridir.

Görsel bütünleşme analizleri için aksel analizler de olduğu gibi Barsumyan-Nazaryan tarafından hazırlanan ve çizilen (Şekil 7), kentin geleneksel dokusunu ifade eden harita altlık olarak kullanılmış, dijital ortamda kentin sokakları ve boşlukları ifade edilmiştir. Oluşturan dijital harita Depthmap programına aktarılmış ve görsel analizler uygulanmış, analizler sonucu görsel bütünleşme değerleri (Tablo 6) ve haritaları (Şekil 19, 20) elde edilmiştir.

Tablo 6: Bey Mahallesi, Şekeroğlu Mahallesi, Gaziantep kent bütünü görsel bütünleşme değeri tablosu

	Bey Mahallesi	Şekeroğlu Mahallesi	Gaziantep
Görsel Bütünleşme	4.6	2.5	2.22

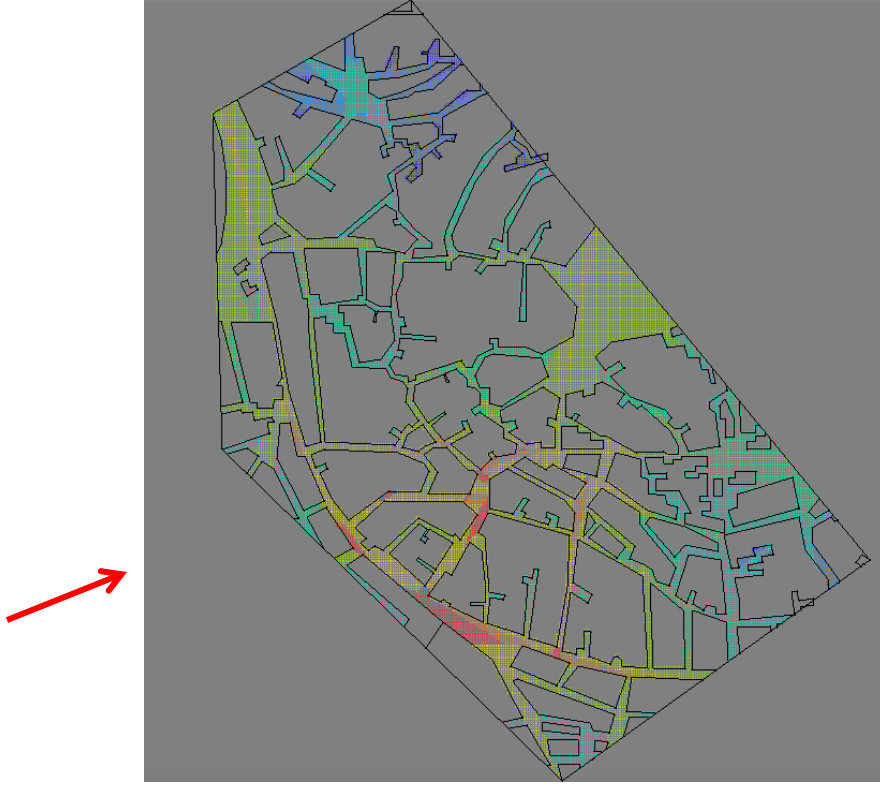
Görsel ulaşılabilirlik, fiziksel ulaşılabilirlik kadar yaya hareketini etkileyen bir kavramdır. Görsel ve aksel mekân analizlerini karşılaştırdığımızda aksel analizler sonucu bütünleşik çıkan mekânların görsel olarak da bütünleşik olduğunu görmekteyiz. Aksel analizler sonucu Şekeroğlu Mahallesi'ne göre daha bütünleşik bir yapı (Tablo 6) sergileyen Bey Mahallesi görsel olarak da daha bütünleşiktir. Bey Mahallesi'nde aksların daha az kırıklı olması ve daha sürekli olması aynı zamanda dokuyu görsel olarak da anlaşılabilir kılmaktadır. Kullanıcı görebildiği yere gitmeyi tercih eder dolayısıyla görsel algıyı kesmek kullanıcının ulaşılabilirliğini de kısıtlamaktadır. Şekeroğlu Mahallesi ise kırıklı ve kısa sokakları ile görsel olarak iletişimi keserek yabancıların mahallenin içlerine nüfus etmesini engellemektedir. Bu özellikler ve değerler sosyal hayatın mekânsal kurguya nasıl yansıdığını göstermekte ve doğrulamaktadır. Kendinden oluşmuş organik bir doku toplumsal mantığa ve kullanımlara bağlı olarak şekillenmektedir.

Şekil 19: Bey Mahallesi görsel bütünleşme haritası.

Bey Mahallesi'nin en bütünleşik akslarından biri olan kuzey-güney yönündeki aksın (Şekil 19) görünebilirlik açısından da en bütünleşik akslardan biri olduğunu görmekteyiz. Görsel sürekliliğin sağlanması doğal hareketliliği de beraberinde getirmektedir. Mahallenin içlerinde görsel entegrasyonun düşmesi yine mahremiyet ve gizlilik ihtiyacı ile bağlantılıdır. Latin Manastırı'nın bulunduğu ve kaleye doğru uzanan kuzey aks da az kırıklı yapısı ile görsel bütünleşmenin yüksek olduğu bir akstır. Bu aksın üzerinde bulunan manastır ve hamam gibi sosyal donatılar bu aksın sık kullanılan bir aks olduğunu da vurgulamaktadır.

Şekeroğlu Mahallesi'nde de benzer bir şekilde eksenel olarak bütünleşik olan akslar görsel olarak da bütünleşiklerdir. Özellikle ticaret aksı ve yerleşimin üst kotlarına kuzey doğu yönünde ulaşan aks (Şekil 20) en yüksek görsel bütünleşme değerine sahip olan akslardır. Ulaşılabilir ve görülebilir mekânlar sosyal iletişime ve etkileşime olanak sağlayan mekânlardır. Yabancı ve yerli karşılaşmasının olası olduğu bu mekânlarda mahremiyet ihtiyacı baskın değildir. Ancak kısıtlı görüş alanı sunan kırıklı ve dar sokaklar içe dönüklük hissini güçlendirirken mahremiyet, güvenlik ve gizlilik gibi ihtiyaçlara cevap vermektedir.

Şekil 20: Şekeroğlu Mahallesi görsel bütünleşme haritası

İki farklı etnik grubun yaşadığı mahallenin ve geleneksel kent dokusunun analizleri kentteki mekânsal oluşumun altında yatan sosyo-kültürel değerlerin önemini vurgulamaktadır. Çalışmada gerçekleştirilen mekân dizimi analizi sonuçlarını değerlendirerek toplumun mahremiyet ihtiyacının kentin oluşumunda baskın bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Kentin kamusal ve konut alanlarının farklı sentaktik değerleri, kentin sentaktik haritalarındaki bölgesel renk farklılıkları (konut alanlarının genel olarak mavi akslardan oluşması, kamusal alanların ise kırmızı akslardan oluşması) bu söylemi güçlendirmektedir. Konut ağırlıklı alanların fiziksel oluşum sürecinde ve doku karakteristiği, geometrisi gibi yerel mekânsal özelliklerinin oluşumunda sosyo-kültürel etkenler baskınken, kamusal alanların oluşum süreci ekonomik faktörler tarafından yönlendirildiği için bu alanlarda daha evrensel mekânsal özellikler gözlemlenmektedir. Bu özellikler konut alanlarının daha dışa kapalı bir yapısı olmasını, kamusal alanların ise daha dışa açık ve ulaşılabilir alanlar olmasını sağlamaktadır. Kendinden gelişen bu organik dokunun gelişim süreci kurlsız gibi algılansa da kendi içinde bir oluşum düzeni ve sistemi olduğunu söylemek mümkündür.

İki farklı mahallenin sayısal analiz sonuçları değerlendirildiğinde mahremiyet olgusunun, gizlilik ihtiyacının mahallelerin sokak kurgusunda ve fiziksel oluşumunda baskın bir öge olduğunu ancak kültürel farklılıklardan ötürü bu kavramın sokak kurgularına farklı şekillerde yansıdığı anlaşılmıştır. Bu farklılıklar hem mahalle ölçeğinde hem de mahallelilerin kent ile kurduğu ilişkiler bağlamında etkili olmuştur. Her iki mahalle kent ölçeğinde içe kapalı bir yapı sergilese de kendi aralarında karşılaştırıldıklarında Bey Mahallesi'nin nispeten daha dışa açık bir yapısı, sokak kurgusunun nispeten daha bütünleşik olduğunu söylemek mümkündür. Uygulanan mekân dizimi analizleri, kültür ve mekân ilişkisinin, mimari ve kentsel bağlamda nasıl sonuçlandığı hakkında çeşitli bilgiler sağlamaktadır.

Sonuç

Kent yapılı çevresi, sokak strüktürü, kullanıcılarının sosyo-kültürel özelliklerine bağlı olarak sürekli değişen, dinamik bir yapıdır. Kentlerin bu değişken yapısı, değişime sebep olan

faktörler mimari ve kentsel araştırmalara her zaman konu olmuştur. Günümüz koşullarında hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci içinde olan kentlerin daha sağlıklı bir şekilde yapılaşması için mevcut dokunun analizi ve anlaşılması önemlidir. Bir kentteki hareket yoğunluğu, bu yoğunluğun sebebi ve yeri, kamusal ve özel alan ilişkisi, sokak ve konut ilişkisi gibi özellikler her kenti birbirinden farklı kılar. Tüm bu başlıkların farklı olmasının temel sebebi ise kullanıcı yani toplumdur. Kendinden oluşmuş şehirlerin tasarım kurgusunu ve etkenlerini anlamak için süreçte etkili olan faktörleri bilmek ve doğru yorumlamak gerekmektedir. Kentlerin mekânsal oluşumu incelenirken sadece fiziksel, iklimsel vb. etkilerin ele alınması yeterli değildir, toplumsal dinamiklerin mekânsal oluşum üzerindeki gözle görülemeyen etkileri de yadsınamayacak derecede büyüktür. Özellikle belirli bir kent planına göre oluşmayan, organik bir gelişime sahip kentlerdeki sosyal ve toplumsal dinamikler mekânı oluşturan başlıca etkenlerdir.

Kentlerin karmaşık yapısını anlamak için kullanılan, sayısal bir yöntem olan mekân dizimi, bu çalışma kapsamında Gaziantep geleneksel kent dokusunu farklı bir bakış açısı ile anlamak amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır. Bu analizler ile mekânın sosyal ve kültürel bileşenleri ile nasıl oluştuğu konusu Gaziantep örneği üzerinden incelenmiştir. Kent ile ilgili yapılan analizler yardımı ile sözel olarak bilinen bu bilgilerin ve etkilerin daha net bir şekilde ortaya koyulması hedeflenmiştir. Bu yönde bir çalışma yapılmasının ana hedeflerinden biri geleneksel kent dokusunu toplumsal dinamikler bağlamında analiz etmek ve yorumlamak, elde edilen bilgiler ışığında yeni kentsel tasarımlarda geçmiş ile bağ kurabilmek, teorikte ve pratikte çözümler sunabilmektir. Geleneksel dokuya sahip olan kentlerde yapılacak yeni tasarımlar için mevcut durumun ortaya koyulması ve anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla kullanılabilecek pek çok farklı analiz yöntemi mevcuttur. Sayısal bir analiz yöntemi olan mekân dizimi analizleri ile geleneksel bir dokuda yeni kentsel ve mimari tasarımlar için mekânsal kurgunun nasıl olması gerektiğine, görsel ve fiziksel bir süreklilikten öte morfolojik bir sürekliliğin nasıl sağlanabileceğine dair çeşitli çıkarımlar yapmak mümkündür.

Geleneksel kent dokusu içinde olan ve dönüştürülmesi planlanan alanların, mevcut dokudan tamamen kopuk ve yeni bir kurguda değil mevcut dokuyla uyumlu bir şekilde, aynı zamanda kullanıcılarına ve onların toplumsal ihtiyaçlarına bağlı olarak tasarlanması gerekmektedir. Morfolojik sürekliliği sağlamak adına yeni tasarlanacak bir dokunun sokak kurgusu, mevcut dokunun sokak kurgusuna uygun bir şekilde geliştirilebilir; mevcut entegre aksların devamlılığı sağlanırken, daha içe kapalı olması gereken iç akslar ancak günümüz yaşam koşullarına uygun bir şekilde görsel ve fiziksel olarak daha dışa kapalı ancak kendi içinde daha geçirgen bir yapı sergileyebilir. Sokakların kullanım şekli göz önünde bulundurularak sosyal ve ticari fonksiyonlar dış çeperlere yakın düşünülebilir. Mahremiyet kavramının değiştiği günümüzde Gaziantep gibi avlulu konut yapısına sahip olan dokularda yapılacak yeni tasarımlarda çoklu avlu kullanımları ve görsel olarak daha geçirgen avlu-sokak ilişkilerinin sağlanması mümkündür.

Bu araştırma geleneksel kent dokusu ve toplum ilişkisi üzerine yapılması planlanan bir çalışmanın ilk aşamasıdır. Gaziantep geleneksel dokusu ile başlayan bu araştırma, yakın bölgedeki farklı şehirler üzerinde uygulanarak zenginleştirilebilir, karşılaştırmalar yapılabilir, kültürel benzerliklerin mekâna nasıl yansıdığı konusu yorumlanabilir.

Kaynakça

- Aru, K. A. (1998). *Türk kenti*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Al_Sayed, K., Turner, A., Hillier, B., Iida, S., Penn, A., (2014). *Space syntax methodology*, (4th Edition). Bartlett School of Architecture, UCL, London.
- Altman, I. (1976). *Human behavior and the environment: Advances in theory and research*. Plenum Press, New York.

- Cuinet, V. (1892). *La Turquie d'Asie: Géographie administrative, statistique*. Paris: E Leroux.
- Çam, N. (2006). *Türk Kültür Envanteri 27/Gaziantep*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Dawes, M., Ostwald, J. M. (2013). Precise locations in space: An Alternative Approach to Space Syntax Analysis Using Intersection Points. *Architecture Research*, 3(1), 1-11.
- Ergeç, R. (2007). Gaziantep'in tarihi dönemleri. *Türkiye Mimarlık Politikasına Doğru Mimarlık ve Kent Buluşmaları*, 12-13 Mayıs, TMMOB Mimarlar Odası.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt IX. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Gregory, D., ve Urry, J. (1985). *Social relations and spatial structures*. Basingstroke, Hampshire: Macmillan.
- Hanson, J. (1998). *Decoding homes and houses*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hillier, B. (1996). *Space is the machine*. Cambridge University Press.
- Hillier B. (2001). A Theory of the city as object or how spatial laws mediate the social construction of urban space, *3rd International Space Syntax Symposium*, (ss.02-28) Atlanta.
- Hillier, B. (2005). The art of place and the science of space. *World Architecture*, Special Issue on Space Syntax vol.185, ss. 96-102.
- Hillier, B. (2006). The golden age for cities. *Urban Design*. Autumn 2006, Issue 100, ss. 16-19.
- Hillier, B. (2014). Space syntax as a theory As well as a method. *21st. International Seminar on Urban Form: ISUF*. Portekiz.
- Hillier, B. ve Hanson J. (1984). *The social logic of space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, B., Hanson, J. ve Peponis, J. (1987). Syntactic analysis of settlements. *Architecture et Comportement/Architecture and Behavior*, 3 (3), ss. 217- 231.
- Hillier, B., Vaughan, L. (2007). The city as one thing. *Progress in Planning*, 67 (3) ss. 205-230.
- Krier, R. (1979). *Urban space*. London: Academy Editions.
- Kuban, D. (1982). *Türk ve İslam sanatı üzerine denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kuban, D. (1996). *Ev üzerine felsefe kırıntıları, tarihten günümüze Anadolu'da konut ve yerleşme*. Tarih Vakfı Yayınları, ss. 1-5. İstanbul.
- Kubat, A. S. (2015). Kentlerin biçimlenmesinde sayısal mantık: Space syntax. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, Temel Yaklaşımlar ve Teknikler Bildiriler Kitabı, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları no:44, Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 5, ss. 32-58.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford, UK; Cambridge.
- Özdeğer, H. (1996). *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 13, ss. 466-469. İstanbul.
- Turner, A., Penn, A., (1999). Making isovists syntatic: Isovist integration analysis. *Proceedings of the 2nd International Symposium on Space Syntax 3*, Universidad de Brasil: Brezilya.
- Rappaport, J. (1977). *Community psychology: Values, research, & action*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- Tatlıgil, F. (2005). *Gaziantep kentinin geleneksel konut dokusunun ve sosyo-kültürel yapısındaki değişimin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yakar, H. İ., Uçaner, M. (2015). *Barsumyan-Nazaryan Antep Şehir Planı*, Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, Gaziantep.

-
- Yerasimos, S. (1992). Tanzimat'ın kent reformları üzerine, *Modernleşme sürecinde Osmanlı kentleri*. Dumont, P., Georgeon, F. (Ed.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yüce, B. (2010). *Osmanlı son dönemi ile erken Cumhuriyet dönemi arasında Gaziantep'te mimari dokunun değişimi (1839-1950)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yürekli, H. ve Yürekli, F. (2007). *Türk Evi Gözlemler-Yorumlar*. İstanbul: YEM Yayın.
- Ünal, Z. G. (1998). *Bilgisayar destekli tarihi çevre koruma bilgi sistemi oluşturulması ve Gaziantep kentsel sit alanında örneklenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Uğur, H., (2004). *Geleneksel şehirsal mekânlar, değerlendirme ve korunmaları bağlamında sistematik yaklaşım-Gaziantep örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
-